

USNJAR TINE BRADEŠKO (1923–2015)

O Tinetu (Valentinu) Bradešku, legendi usnjarstva na Vrhniki, je na srečanjih članov Muzejskega društva Vrhnika večkrat z navdušenjem govoril njegov dolgoletni sodelavec iz Industrije usnja Vrhnika, Niko Šušteršič. Dober mesec po dopolnjenem 90. rojstnem dnevu sva gospoda Bradeška skupaj obiskala na njegovem domu v Janezovi vasi v Verdu. Pogovor je potekal 27. marca 2013.

Kje se je začela vaša življenjska pot?

Na Mirkah, pri *Levc* sem se rodil 8. februarja leta 1923.

Kako velika je bila vaša družina?

Takrat je bila polsestra pa mama in oče. Polsestra je bila mamina hči, rodila jo je med 1. svetovno vojno. Sem sestro vprašal: *A pa ti sploh veš, kdo je bil tvoj oče?* Pa mi je odgovorila, da je bil en Avstrijec. Seveda, tukaj so bili soldatje, pa ...

Od kje pravzaprav sta bila vaša starša?

Moj oče je bil iznad Lučin, *Pr'Metovšk* so rekli. Matevž mu je bilo ime, bil je letnik 1899. Sem dol¹ se je prišel izučit za mesarja. *Pr'Kusu* se je učil, tako so včasih rekli, kjer je zdaj Turšič. Tam je potem še kar dolgo časa delal, potem se je pa oženil. Moja

107. Pri *Levc* (Furlan) na Mirkah, rojstna hiša Tineta Bradeška (foto: Tatjana Oblak Milčinski).

mama Franca Meze je prišla iz Logatca. Ona je bila pa letnik 1898.

Sta imela kasneje vaša starša še kakšnega otroka?

Ja, še - brata Matevža. Je že umrl. On je tudi delal v *fabrk*².

Pri Levcu na Mirkah ste bili verjetno podnajemniki?

Seveda. Kasneje smo se preselili gor, k *Povšet*³ na Vas, pa med drugo svetovno vojno še k *Jarc*, nazadnje pa dol k *Turšič*, kjer smo nazadnje stanovali. Od tam sem se šel pa učiti. Še pred tem, sem eno celo poletje delal v Jelovškovi *cegunc*, sem *šajtrgo* vozil.

108. Friderik Jeršinovič z ženo in vnukinjo Heleno, prvi z leve je sin Anton (1902–1953), druga z desne je Antonova žena, ostali so njegovi delavci (Last Betke Šurca – Ogrin, MDV 1035).

Oče je bil bolan, denarja ni bilo, sem pa jaz moral iti. Sem vozil, star štirinajst let.

Verjetno je bilo to izredno naporno delo - samokolnica, zvrhana težke opeke oziroma mokre glin ...

Joj, se spomnim prvega delovnega dne. Bilo je ravno po dežju in se je *šajtrga* ves čas udirala. Sem bil tako *zmatran*, da sem se, ko sem se vračal domov, pri Impeksu kar dol ulegel, nisem mogel čisto nič več ... Res je bilo naporno.

Bili ste stari štirinajst let, to je bilo torej, okrog leta 1937. Kako ste pa zašli v »usnjarske vode«?

Ja, sem rekel, da bi se šel rad nekaj učiti. Najprej sem si želel iti v Logatec, da bi se učil za *mehankarja* pri Žvabu Poldetu, pa ni

bilo možno, ker me ni mogel nihče vzdrževati. Potem sem se šel pa k Jeršinovčevim za usnjarja učiti. Tam sem imel hrano, stanovanje, pa še prali so me.

Koliko ste bili torej stari, ko ste se preselili k Jeršinovčevim⁴?

To je bilo 1938., imel sem petnajst let. Na koncu sem tam še ženo dobil! (se zasmeji)

Jeršinovčevo hčer?

Ja, njihovo hčer Heleno.

Koliko vas je pa delalo pri Jeršinovčevih? Lahko malo opišete, kako je delo potekalo?

Ni nas bilo veliko, sploh proti koncu. Jaz sem bil edini vajenec, od časa do časa je prišel še kakšen pomočnik. Sam *gazda* Tone se je tako

malstrbri4a52a Med zlopa; Vrhničase se biršča
avtor knjiige o Vrhniku Jože Rode (Vrhnika sko-
vsaj malo spoznal na vse skupaj, ne bi bilo me-
zi stoletja, Ljubljana 1997.)

Torej gospodar ni bil ravno najbolj zainteresiran za usnjarstvo?

Kje pa, sam *šverc* ga je zanimal.

Je imel to obrt bolj tako, za zraven?

Prej, ko je bil še stari gospodar⁵, so imeli zmeraj po dva pomočnika in tri vajence in so ves čas delali. Si pa moral znati in delati vse, če si bil njihov vajenec – vsa kmetijska in usnjarjska dela.

Ste tudi vi delali na kmetiji?

Seveda, vse kar je bilo. Delal sem od jutra do večera. Ni bilo najmanjše možnosti, da bi prosil *majstra*, če grem lahko malo po svoje, na primer na kakšno telovadbo. Bi mi rekel, naj kar grem, za zmeraj. O ja, včasih so znali izkoriščat. Morda mi je dal na štirinajst dni kakšnih 10 dinarjev *tringelta* ... Ja, pa hrano in stanovanje sem imel.

Kakšna je bila pa hrana in kje ste spali?

Jedel sem pri mizi z gospodarji, tu nas niso pa nič ločili. Soba je bila pa pod streho, tam gor smo spali.

Pa so bili na kmetiji še kakšni drugi pomočniki – hlapci, dekleta?

Včasih, v boljših časih so imeli hlapca, deklo in trije vajenci smo bili. Je bil Stanovnik pa Pavle Nagode, *Lezgarjev* s Kačje vasi⁶ pa jaz. Ta zadnji njihov vajenec je bil pa *Šklepcov* Dane, Velkavrh Daniel. On se sicer ni do konca izučil, sva šla pa oba v Konjice.

Koliko časa je trajala vajeniška doba?

Tri leta. Ves čas, ko sem delal pri *Jeršinovc*⁷, sem hodil dvakrat na teden v obrtno šolo na Vrhniko. Pouk je bil samo popoldne. Na obrtni šoli so bile vse mogoče smeri: *tišlarji*, *mehankarji* ...

Koliko predmetov ste imeli vi, ki ste se učili za usnjarja?

Imeli smo en sam predmet. Učil nas je Pavletič, tudi Vuk je bil nekaj časa – tisti pač, ki je imel čas. Šolo sem naredil tik pred 2. svetovno vojno, *majstrski* izpit pa po vojni, v Domžalah.

Kakšen je bil izpit – praktičen in teoretičen?

Samo teorijo so me spraševali. Prakse tudi v šoli nismo imeli nič, saj smo prakso opravljali v delavnicah, pri naših *majstrih*.

Verjetno je vojni čas precej zaznamoval vašo poklicno pot?

Seveda jo je. Od Jeršinovca sem šel enkrat v Trst, pa so me partizani ujeli, ko smo v eni gostilni pili. Pol sem bil pa pri partizanih en čas, in ko sem prišel domov, sem šel delat v usnjarjo Indus v Ljubljano, prej se je reklo *Pr'Polak*⁷, kasneje je pa to postala tovarna Rog. To je bilo tam, okrog leta 1943. Potem me je pa spet ena družba našla, pa mi predlagala, naj bom kurir. Naj z Ljubljane nesem pošto na Vrhniko, na konec Dolgih njiv, tja proti *Toniku*. No, in tam sem predal tisto pošto. Potem pa nisem upal domov, da me ne bi videli *ta bel* pa me ubili. Tako sem ležal kar tam, sredi Dolgih njiv v enem grabnu do zjutraj, do petih. Ob petih se je zdanilo, takrat sem šel pa domov, pa na vlak, pa spet na *siht*.

Pa so se take akcije večkrat ponovile?

Večkrat sem pošto nesel. Potem sem pa podeli štiriinštiridesetega dobil pošto, da moram iti v partizane. In sem šel. Smo šli gor, čez Ljubljanski vrh in na Pokojišče tako, da smo prišli ven na Blokah. Z Blok smo šli pa z vozovi na Čabar, od tam pa v Belice⁸ – Ožbolti so bili tam doma. Tam smo pa kože strojili. Tam sta bila dva generala; Jože je bil že general, Drago je pa takrat še v šolo hodil na Plešče, on je pa kasneje general postal.

109. Sušenje usnja v usnjarni v Kanižarici, 1945. (F. Podnar, Partizanske delavnice na Dolenjskem in v Beli Krajini. Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto 1986, str. 47.)

To mi morate pa malo bolj natančno opisati: kako ste v partizanih, v gozdu, strojili kože?! Kakšni sploh so bili delovni pogoji za to zahtevno opravilo, ste imeli morda celo čisto pravo usnjarsko delavnico?

Ma, kje pa, ne! Tam smo imeli samo štiri velike *čebre za čresl*. Eden je bil, ki je ves čas *čresl* s sekirco sekal, ker drugače ni šlo. Jaz sem imel pa lužilnico čez. To je bila velika kad, v katero smo metali kože, da so se razlužile. Za obdelat kože sva bila pa jaz, pa *majstr*, ki je bil šef. *Majstr* je bil privatnik, Burja se je pisal in je bil iz Ribnice.

V partizane so vas torej poklicali prav s tem namenom, da boste tam strojili kože?

Zato ja. Ves čas, do osvoboditve sem bil tam, malo manj kot eno leto vse skupaj. Ves čas sem strojil kože za potrebe partizanov. V glavnem je bil ta material namenjen izdelavi čevljev, še jaz sem si dal narediti ene *gozjarje*.

Kakšne kože so bile to in kako so prišli partizani do njih?

V glavnem so bile goveje. Ja, kako so prišli do njih – žival so kmetu *rekvilirali*¹⁰, meso je bilo za prehrano, kožo so dali pa ustrojiti.

Mogoče veste, koliko takih – partizanskih usnjarn je bilo med vojno v Sloveniji?

Jaz vem za dve¹¹. Ta, naša v Belcah blizu Čabra, pa v Starih žagah, tam med Dolenjskimi Toplicami in Semičem. Tam sta delala tudi dva Vrhničana: Leskovec Tone – *Glažarjev*¹² pa Srše Ivan, Johan¹³ smo mu rekli.

Kolikšne količine kož ste strojili v tej vaši partizanski usnjarni?

Največ so jih ustrojili na Starih žagah, tam so tudi začeli s to dejavnostjo. So pa vse te strojene kože transportirali v Ljubljano.

110. Namakanje kož v usnjarni »Sovjet« v Starih Žagah, 1944. (Partizanske delavnice na Slovenskem, katalog razstave.)

Ste med delom v usnjarni doživeli tudi kakšen boj, napad?

Edino, ko so šli četniki iz Sušaka proti Delnicam in Čabru, smo se mi umaknili v breg, se skrili in čakali. Tam smo čakali že dva dni, z mano je bil tudi Jože Brenčič iz Hotedrščice. Pa sem predlagal, da greva malo pogledat, če je nevarnost že mimo. In sva se kopala po tistem bregu vse do gozdarske ceste, ko naredi: *prrrff!* Midva skočiva približno štiri metre globoko, je bila pa ravno tam škarpa. Midva padeva pod tisto škarko, dava *patrone* notri, ker sva imela s sabo tudi *flinte* ... Čakava, čakava – spet približno dva dni ... lačna kot cucka! Pa je rekel Jože, da gre dol k bajtam. Potem me je poklical in sva dobila nekaj malega za pojest. V tem času je šla pa že ena naša brigada mimo in zagledam brata.

Vaš brat je bil tudi v partizanih?

Ja, moj brat Matevž! Štiri leta je bil mlajši od mene, petnajstleten je šel v partizane. Bil

je velik ... Je bil v partizanih ranjen skozi pljuča! Na rami je imel mitraljez in sem mu ga potem še jaz pomagal nesti tja, proti Osilnici. Jaz sem se vrnil v svoj rajon in kmalu smo šli s tisto našo mulo proti Kočevju in dalje proti Ljubljani. Bila je že osvoboditev.

In potem, ste se vrnili v osvobojeno Vrhniko?

Takoj, ko sem se vrnil na Vrhniko, so me poslali v usnjarno Verbič. Tam sem bil mogoče en mesec, in so vsi tisti fantje – usnjarni dobili pozive, naj se zgledajo v Logatec. To ni pa nič dobrega pomenilo, so bili dejansko vseh vrst ... Sem šel kar jaz z njimi. Tam sem povedal komisiji, da jaz te fante nujno rabim v usnjarni za delo, da bo ogromna gospodarska škoda, če jih ne bo. Rekel sem, da jaz jamčim, da bodo delali v usnjarni. Naj komisija v miru preveri, če je kdo od njih kaj narobe med vojno delal in potem ukrepa. Vsi moji so šli domov, druge so pa pobili.

Rešili ste vse fante iz Verbičeve usnjarne. Kako velika skupina je to bila?

Približno 10 ljudi. In res smo kar nekaj časa še skupaj delali. Je prišla pa spet nova komanda in so mene in Velkavrh Daneta¹⁴ poslali v usnjarno v Konjice¹⁵. Gor sem delal slabo leto. Ko se je pa na Vrhniki spet *Pr'Kalin* začelo, sem dal pa takoj odpoved in sem prišel nazaj. To je bilo že spomladi leta 1946. Se je pa Kalin precej modro odločil. Ko je videl, da pod novo oblastjo ne bo mogel obdržat tovarne, jo je podaril novi državi.¹⁶ Potem je bil pa na ministrstvu za enega šefa¹⁷.

V kakšnem stanju pa je bila tovarna¹⁸ takoj po vojni? Kolikor vem, je bila med vojno zasedena?

Seveda je bila. Tu so imeli Italijani in domobranci kasarno. Gor na vrhu so imeli skladišče moke, tam, kjer je bila *šloserija*, so imeli še pa še olja. Ob kapitulaciji Italije sem jaz kot mulc odnesel tri *žaklje* moke – en je imel 70 kilogramov! Najprej sem nesel žakelj do Tomšiča, potem sem šel domov po voziček pa odpeljal domov. Ko sem šel še enkrat nazaj, je bila pa že *fovšija* in sem videl, kako je en drugemu cel žakelj moke na hrbtu prerezal ... Ajej, to je bil hudič! (smeh)

Med vojno tovarna sploh ni delala kot usnjarna?

Kje pa, že dolgo pred vojno ne! Koliko Vrhnčanov je zato odšlo v Ameriko za delom ...

So kljub vsemu ostali še kakršnikoli ostanki stare, Pollakove usnjarne, kakšni stroji, oprema, karkoli?

Ne, sploh ne. Bili so samo goli zidovi, nič drugega. Po Kalinovem prevzemu se je na enem koncu delalo – strojilo, na drugem koncu pa zidalo. Ko sem se jaz vrnil v *fabriko*, je bilo samo ročno delo: špeh dol, pa vse drugo. Vse se je delalo še po starem, tako

kot se je delalo prej, pri Jeršinovc. Če si znal delati ročno, si lahko tudi dosegel normo. Takrat smo imeli akord; več si naredil, več si bil plačan. Ko je *mašinerija* prišla, sem bil pa nekaj časa pri *špolتماšini*¹⁸, pol pri *folcmašini*²⁰. Ko je pa Knaflič²¹ prišel, so me pa za *majstra* postavili. Sem šel v Domžale²², kjer sem naredil še *mojstrski* izpit.

A to pomeni, da ste vso vašo nadaljnjo delovno dobo delali v IUV?

Tako je.

Vrniva se nazaj, v vašo vajeniško dobo. Mi lahko opišete postopek strojenja *po starem*²³? Glede na to, da so bile strojilne jame v glavnem na prostem, se je strojilo v vseh letnih časih, ne glede na temperature? Je morda na delo kaj vplivala zmrzal?

Ves čas se je delalo. Vsi leseni sodi so bili itak vkopani v zemljo, ki je zadrževala toploto. Strojenje je sestavljeno iz več faz. Prva se imenuje odmok ali namok – v tej se koži povrne prožnost, ki jo je izgubila med konzerviranjem. Vedeti je namreč treba, da so bile kože konzervirane s soljo, drugače bi do strojenja razpadle. Potem, ko so se kože v vodi namakale dva dni, si jih moral dati v *valjavko*²⁴, da so se prevrtele, potem jih je bilo treba pa še z rokami dobro pretegniti, da so se res dobro zmehčale. Iz soda smo jih vrgli na *šrog*²⁵, da so se zravnale in otekale. Goveje kože so nato *mezdrili*²⁶, svinjske pa *apfetal*²⁷.

Kaj pa smrad, katera faza je bila najbolj smrdeča – takrat, ko se je delalo še samo z naravnimi sredstvi?

Ko se privadiš, še veš ne, da smrdi. Ko je prišel pa kakšen tak, ki še nikoli ni bil notri, je pa vsak takole naredil ... (si zatisne nos in se zasmeji). Sigurno je najbolj smrdelo, ko se je kože vleklo iz *namoka* ven, torej čisto na začetku dela. No, potem smo jih preložili

1958

Ing. Kašica Miroslav, Rado Žarković, Marček Jože
Velikavrh Bane, Švartzer Stane, Krašovec Fr.
- Bradeško Tine, Knez Vida, Šušteršič Niko

111. Sodelavci v IUUV, slikani 1958 (last: Niko Šušteršič).

pa v velike lesene sode, vkopane v zemljo. V njih je bilo apno. V njem so se kože namakale tri tedne. Vmes smo jih dvakrat na teden premetavali. Kasneje so to namesto ljudi delali vrtljivi sodi. V apnu je koža spustila dlako, ščetine, volno in se zrahljala. Ta faza se imenuje luženje.

Ko so prišle kože ven iz apna, smo odstranili vse dlake, mesno stran pa obrezali s posebnimi usnjarskimi noži. Šerovc²⁸ je bil takole dolg nož (pokaže približno 70 cm) in je moral biti *oyster ku britu!* Šobouc²⁹ je bil pa takole dolg (pokaže približno 50 cm) in malo ukrivljen. Si moral kar močno pritiskati nanj.

Potem je prišlo pa *čimžanje*³⁰ na vrsto. To je dalo usnju potrebno mehko in prožnost. To so bile posebne kopeli, v katerih so bili golobji, kurji, kravji, pasji iztrebki ali pa otrobi. *Uf, ja tle je pa spet smrdel, ku hudič!*

Ha, ha ha. Mi smo na srečo delali v glavnem z otrobi. To je bila ena banja, v kateri so bili ves čas otrobi. Tisti otrobi so seveda gnili, mi smo pa potem še nekaj novih stresli zraven in v tisti čorbi vrteli kože³¹ par ur.

Potem so šle pa kože naprej. Za tri, štiri mesece smo jih dali v čresleno vodo, spet v nove jame. Čresl – to je bilo zdrobljeno smrekovo ali pa kostanjevo lubje. Kože smo enkrat na teden menjali, *ajnmohali*. Zadnjih štirinajst dni smo povečali količino čresla, pa še en ekstrakt zraven dali.

Razloži Niko Šušteršič:

Ta ekstrakt je bil pa *kebračo*³². Dobili so ga iz Južne Amerike kot suh, zdrobljen prah, ki se je dodajal v sod med kože ali v jame skupaj s kostanjevim ekstraktom. Ko je koža vsrkala ves tanin, so jo pa ven vzeli.

Tine Bradeško nadaljuje:

Ja, in taka koža je morala biti rjave barve. Če smo jo prerezali in je bila na sredi še rumena, smo morali postopek *čreslanja* podaljšati.

Se imenuje postopek strojenja z izključno naravnimi sestavinami vegetabilni postopek?

Tako je, *vegetabil*. Kmetje so nam z vozovi pripeljali lubje, mi smo imeli pa tak stroj - mlin, ki je drobil lubje na majhne delčke.

Kaj pa hrastove ježice, ste jih tudi uporabljali?

Ježice so pa v glavnem mleli za podplate, ker je moralo biti to usnje bolj močno. Si položil en *krupon*³³, pa potresel z zmletimi ježicami, pa drugega gor ... pa tako naprej. Na koncu si pa vse skupaj še z močno *čreslouko* zalili in tako pustil par mesecev.

Vonj po zmletem lubju ... na koncu je pravzaprav vse skupaj celo prijetno dišalo!?

Je, ja. Jaz sem se celo kopal v čreslenki! Ponoči sem bil v *šihtu*, bilo je poletje, toplo, pa sem se slekel, se ulegel in tako ležal pol ure. Ko sem pa vstal, sem bil pa cel od smole! Ampak čutil sem, da mi je *nucal*. Ja, ja, sem šel večkrat v čresl, sploh kadar sem čutil kakšno revmo³⁴.

Pa potem, kako se je nadaljeval postopek strojenja kože?

Ja, ko smo s šobovci odstranili čreslo, ki se je prijelo kožo na mesni strani, se je začelo pa sušenje. Pri Jeršinovcu smo kože sušili na podstrehi, na prepihu. Sušile so se do tri dni, odvisno od vremena. Pozimi, ko so vmes še zmrznile, so bile še boljše - mehkejše.

Kje, na čem so kože sušili? So bila za to potrebna kakšna posebna stojala?

Rante. Čez *ranto*³⁵ si jo vrgel, pa spustil. Ko so bile suhe, si jih pa dol zmetal in šel z nji-

mi na potok, pa si jih *durhcigou*, to se pravi *skuz vudo potegnu*.

Že suhe, spet v vodo?!

Ja. Koder se pa ni dovolj namočila, si jo pa še z mokro cunjo navlažil. Potem si jo čez noč pustil. Drugo jutro smo kože raztegnili in jih začeli mazat z maščobo³⁶ po mesni strani. Potem smo jih dali v *valjavko* - sod, ki se je vrtil dve uri, dve uri pa pol. Potem smo jih pa gor znosili, v *curihtcimer*³⁷, kjer smo jih *štosal*³⁸ s *štosaiznom*, to je bil tak kamen³⁹.

Kakšen namen je imela ta faza dela, je bilo to spet ene vrste mehčanje kože?

Ne, s tem smo kožo *peglal*, jo gladili.

To je bilo pa verjetno zelo naporno?

Seveda je bilo. Vse moči si moral napet za to, bolj si pritisnil, boljše je bilo! Ko je bilo to narejeno, si pa kožo spet čez ranto vrgel, da se je sušila.

Ste morali kože spet znositi nazaj na podstreho?

Ne, so bile rante tudi v delavnici. Ko je bila koža na pol suha, smo jih pa - temu smo rekli *nahholen*⁴⁰, še enkrat vse predrgnili, potem pa s *krocanjem*⁴¹ vso tisto mast pobrali po licu, pa dali nazaj sušiti. Ko so bile suhe, smo jih po mesni strani *planžiral*⁴² - na roko. Tisti nož je pa na obe strani rezal. Potem smo jih morali pa še *krišplat*⁴³ pa *krautat*, da si kožo še dodatno zmehčal. To si naredil tako, da si naredil *biks*, to je bila taka *žajfn-co*⁴⁴, pa s tistim premazal mesno stran, drugi dan pa spet z *glazem* ...

Čakajte, a ste to delali s steklom!?

Niko Šušteršič:

Ja, to je bila pa *glancmašina*⁴⁵ - taki okrogli stekleni valji, masivni.

112. Člani prvega delavskega sveta v IUUV, ustanovljenega 11. maja 1950. Z leve Tine Bradeško, Franc Pleskovič, Otmar Jeršinovič, Andrej Caserman, Franc Okrajšek. (Vir: Usnjar, glasilo delovne skupnosti IUUV, maj 1970, št. 11. Hrani domoznanski oddelek CKV.)

Nadaljuje Tine Bradeško:

Ne, ne je bil kar tak *štos*, steklen, ampak je moral imeti živ rob, drugače ni podrgnilo. Ja, in zdaj je bila koža ustrojena.

Končno pripravljena za prodajo. Kako dolgo je torej trajal celotni postopek vegetabilnega strojenja kože?

Ja, kar pol leta je vse skupaj trajalo.

Pa se je pojavljala kakšna prostorska stiska v delavnici glede na to, da so kože tako dolgo potovale čez posamezne faze obdelave. Ne predstavljam si, kako je to izgledalo v taki manjši privatni delavnici.

Ne, ne. Nikoli ni bilo toliko dela. Vsaj takrat, ko sem bil jaz tam, ne. Dela smo imeli toliko, da smo vse sproti naredili. Odvisno je bilo, koliko kož so nam prinesli kmetje. Včasih so prinesli dve na dan, včasih pa tudi cel teden nobene.

So kmetje strojene kože tudi odnesli s sabo?

Seveda, pa plačali strojenje. Ne vem pa koliko so računali.

Glede na to, da je bilo na Vrhniki več privatnih strojarn, nam lahko poveste, kako so med sabo sodelovale, se je čutila kakšna konkurenca?

Takrat, ko sem jaz delal, je bila poleg te Jeršinovčeve, še pri *Štefic*, pa pri *Bricelj*, pa pri *Grogarji* - tu še zdaj lahko vidiš lužilnico. No, dol, preden bi šel čez most, tam je bila pa že usnjarna *Štritof* (Tomšič), čez cesto je bil pa Pollak, kasneje Kalin. Tam je pa voda že sod gonila. Največ je podelal Tomšič.

In ko ste prišli po vojni h Kalin, torej že v IUUV, ste strojili na star – vegetabilni način?

Ja, začetki so bili čisto naravni: najprej smo mast *dol potegnili*, *pol smo jih v vudo vrgli*,

iz vude so šle v apn. Tam so jih na začetku še nemški ujetniki prekladali. *Pol so tisto ščetino dol spravl, pol so jih spral pa špotal, no pol so šle pa na čimžanje, pol so jih pa obeslu v čreslenko, pol so šle pa sedem dni iz jame v jamo.* V jamah so bile različne koncentracije čresla – od najnižje do najvišje. Iz zadnje jame so šle kože pa v sod, v valjavko.

Ste pri delu uporabljali kakšne posebne zaščitne obleke, rokavice?

Nič. Včasih je kri tekla ... (pokaže na prste na roki).

Niko Šušteršič:

Kako smo že rekl? *Štinglci!* (se zasmije)

***Štinglc*⁴⁶ je bil obrabljen prst?**

Bradeško, Šušteršič (oba smeje):

Ja, ja, *štinglc*!

Usnjeni predpasnik ste pa imeli?

Tega pa, ja. *Šurc* smo mu rekli, iz kože je bil.

Ko je postal čisto mehak, smo ga pa z apnom premazali, da je postal trd, pa je bil spet v redu.

Pa čevlji?

Smo imel pa tudi usnjene, in ko smo jih premazali z apnom, so spet vodo držali.

Do kdaj ste strojili naravno?

Mogoče dobrih deset let. Potem so prešli na krom. Krom je pa strup, za luženje se je uporabljal sulfid, ki je strup, kislina je strup, pa krom je strup. Prej si lahko vse v vodo spustil, pa ena riba ni *krepala*, zdaj – to kemijo, si moral pa vse čez čistilne naprave usmerit. Na koncu, po vojni⁴⁷ so prepovedali delat s kromom.

Koliko je pa krom skrajšal postopek strojenja kože?

V štirinajstih dneh je bilo lahko vse narejeno, prej pa pol leta ... Mi je enkrat Knaflič rekel: »Tine, če bi bil jaz še enkrat mlad, samo *vegetabil* bi delal!« Ja, pa, če bi danes delali *vegetabil*, bi še danes *fejst prodajal*.

113. Sodelavci iz IUUV na obisku usnjarne v Šoštanju okrog leta 1975. Z leve: Otmar Jeršinovič, Tine Bradeško, Rudi Velkavrh (*hrani MDV*).

114. 1977 je bil Bradeško Tine odlikovan z Redom zaslug za narod s srebrno zvezdo (odlikovanje hrani njegov sin Simon Bradeško).

Niko Šušteršič:

Prima bi se vegetabil prodajal! Italijani imajo eno *fabrko*, ki dela *vegetabil* podplate ... kako to gre!

Krom pa verjetno tudi ni bil ravno najbolj prijazen do zdravja ljudi, delavcev?

Res je, kdor je v kromu delal, ni bil noben ravno zdrav. Najbolj so bila prizadeta dihala, koža. Eni so bili čisto v spuščajih.

Kakšna je bila sicer vaša pot v usnjarni, s takimi izkušnjami in znanjem ste gotovo napredovali?

Nič posebnega. Kdo te je pa kaj vprašal? Bil si tam, kamor so te postavili⁴⁸. Bil sem za *majstra* do upokojitve. So bili to pa taki časi, da če nisi bil kakšen vzgojitelj partije, nisi nikamor napredoval. Koliko nič izučenih je postalo *majstrov* samo zaradi partije. Pritiski so bili ... v škodo obrti.

Vzporedno ste tudi doma delali?

Ja, *mal sem delal na kosmat!* (se zasmeji)

Kako ste pa ta postopek strojenja doma izvedli?

Nisem imel nobenih jam, samo čebre ... smo že nekaj *spacal*. V glavnem sem strojil kakšne lisice, pa kakšen dinar si dobil več.

Kako se spominjate odnosov med zaposlenimi v usnjarni?

Še danes, ko pridem k *penzionistom*, me kakšni Bosanci vprašajo: »Pa šta češ pit?« So me imeli kar radi. Zahteval sem delo in nič drugega. Ko je normo dosegel, sem ga pustil pri miru.

V usnjarni ste torej delali od 1946 pa do ...?

Vse do 1. decembra 1988. Takrat sem pa rekel: *Na svidenj*, pa sem šel.

Najlepše se vam zahvaljujem, da ste nam povedali toliko zanimivih stvari.

Gospod Tine Bradeško je umrl 7. julija leta 2015 – dobri dve leti po tem posnetem intervjuju.

Opombe:

- 1 Na Vrhniko
- 2 V Industriji usnja Vrhnika
- 3 Velkavrh
- 4 Jeršinovčeva hiša stoji na Hribu, ob Hribskem potoku v samem središču strojarskega ceha, kot ga slikovito opisuje Marijan Marolt v: Zori, noč vesela, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1956, str. 10.
- 5 Friderik Jeršinovič
- 6 Danes območje ob vrhniški Dobovičnikovi cesti in Tičnici.
- 7 Karel Pollak je bil lastnik usnjarn v Kranju, Ljubljani in na Vrhniku. Združene so bile v skupno podjetje Indus. Vir: Olga Pivk, Usnjarstvo na področju okrajnih glavarstev Logatec in Ljubljana okolica, Zbornik referatov simpozija, Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem Šoštanj, 26. 9. 2011.
- 8 Belica ob potoku Belica, pritoku Čabranke, tik ob meji s Hrvaško. Med splošno ofenzivo proti partizanom so 21. 7. 1942 italijanski vojaki divizije Cacciatori delle Alpi (rdeče kravate) obkolili v dolini Čabranke tudi vasice: Papeži, Belica in Bezgarji, jih v celoti požgali in ubili 12 zajetih moških. Vir: Vodnik po partizanskih poteh, Založba Borec, 1978.
- 9 Partizanske delavnice so imele v slovenskem narodnoosvobodilnem boju pomembno vlogo pri uspešnem bojevanju partizanskih enot in preskrbi civilnega prebivalstva na osvobojenem ozemlju. Vojaške enote so oskrbovale predvsem z orožjem, obutvijo, oblačili in vojaško opremo. Delavnice so partizanski vojski nadomeščale tovarne, kakršne so imele redne armade drugih držav. Vir: Franc Podnar: Partizanske delavnice na Dolenjskem in v Beli krajini, Dolenjski muzej, Novo mesto, 1986, str. 5.
- 10 Usnjarn je bilo več, niso pa delovale istočasno. Vir: Glej opombo 7, str. 44-48.
- 11 Rekvizicija: Odvzem premičnin zaradi nujnih potreb vojske, države, zlasti v vojnem času (Slovar Slovenskega knjižnega jezika).
- 12 Usnjar Tone Leskovec – *Metod* je poleti leta 1943 organiziral in vodil partizansko usnjarno ob Divjem potoku v Starih žagah. Septembra istega leta je njegovo delo prevzel Ivan Srše – *Sovjet*. Odslej se je ta delavnica imenovala Sovjet. Januarja 1944 je Tone Leskovec dobil nalogo organizirati še eno usnjarno v bližini Kanižarice pri Črnomlju. Usnjarno so poimenovali po Leskovčevem partizanskem imenu: *Metod*. Vir: Glej opombo 7, str. 46.
- 13 Izučeni usnjar Ivan Srše je pred tem, leta 1942, že vodil partizansko usnjarno v Dolomitih. Vir: Jože Zupančič: Partizanske delavnice v Starih žagah, Diplomaska naloga na oddelku za zgodovino, mentor: prof. dr. Mikuž, dr. M. Stiplovšek, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1976.
- 14 Velkavrh Daniel je kasneje kot tehnični direktor IUUV nasledil Franca Knafliča.
- 15 Lavričevo usnjarno v Slovenskih Konjicah so po 2. svetovni vojni preimenovali v Konus.
- 16 Cenitev tovarniškega kompleksa last tov. S. Kalina-a, industrijalca v usnjarski stroki na Vrhniku, ob priliki Podaritve istega v občo ljudsko last v roke države. Izdelala stalno sodno zaprisežena cenilca: Ing. Accetto Viktor, Ljubljana, Kavškova 15 in ing. arch. Medved Ivo, Ljubljana, Gajeva 8/VI, 28. januar 1946. Hrani Domoznanski oddelek Cankarjeve knjižnice Vrhnika (CKV).
- 17 Dne 12. oktobra je bila izredna seja kolegija Industrije usnja Vrhnika v navzočnosti tovariša Kalina, zastopnika Glavne direktcije usnjarske industrije LRS (Ljudske republike Slovenije); v: Usnjar, glasilo delavskega sveta industrije usnja Vrhnika, 27. oktober 1951. Hrani Domoznanski oddelek CKV.
- 18 Ob koncu 1. svetovne vojne je postal lastnik Tomšičeve usjarne Karel Pollak. Sredi leta 1944 je usnjarno odkupil Savel Kalin. V: Olga Pivk; Usnjarstvo na področju okrajnih glavarstev Logatec in Ljubljana okolica, Zbornik referatov simpozija 4, Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem Šoštanj, 26. 9. 2011, str. 137-139.
- 19 cepilni stroj
- 20 stroj za struženje
- 21 Franc Knaflič, inženir kemije, tehnični direktor v IUUV. Izhaja iz znane kamniške usnjarske družine.
- 22 V nacionalizirani Pollakovi usnjarni v Domžalah je začela leta 1948 delovati edina štiriletna usnjarska tehnična šola v Jugoslaviji – Usnjarski tehnikum. Vir: Tanja Stergar, Zgodovina usnjarskega šolstva v Domžalah, Zbornik referatov simpozija 5, Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem Šoštanj, 23. 9. 2013.

- 23 Vrhniške usnjarne, Raziskovalna naloga učen-
cev zgodovinskega krožka OŠ Ivana Cankarja
Vrhnika, mentorica prof. Nuška Železnik, šol-
sko leto 1998/99.
- 24 lesen sod
- 25 leseno stojalo na kolesih, tudi koza
- 26 čiščenje mesne strani
- 27 odmaščevanje
- 28 Šerovc, nož z dvema držaloma, so uporabljali
za odstranjevanje mesa z govejih kož.
- 29 Šobouc, rahlo ukrivljen nož z dvema držalo-
ma, so uporabljali za odstranjevanje maščobe
s svinjskih kož.
- 30 Čimžanje, mehčanje kože z encimi.
- 21 Najprej so mešali ročno, s kolom, kasneje s po-
sebnimi vitli (motovili) – hašpel.
- 32 *Kebračo* (špansko *quebracho*: *quebrar*: lo-
miti + *hacha*: sekira). Z ekstrakcijo pridob-
ljena snov iz južnoameriškega lesa z vi-
soko vsebnostjo tanina (20 % do 23 %).
V Usnjarju, št. 1-2, leto III (19. 1. 1952) v
prispevku *Odkod dobivamo quebracho ek-
strakt?*, beremo, da ga največ proizvedeta
Argentina in Paragvaj. Sledijo podatki, da je
Jugoslavija uvozila leta 1950 639 ton ekstrak-
ta, v prvi polovici leta 1951 pa kar 499 ton.
- 33 Krupon je osrednji, najmočnejši del kože, brez
okrajnin (vrat, noge).
- 34 Po pripovedovanju je čreslovka zdravilna. Kot
zdravilno kopel in pijačo so jo uporabljali tudi
v času kuge.
- 35 debelejši drog
- 36 maščoba za mazanje kož, narejena iz mešani-
ce maščob in olj, imenovana *degras*
- 37 prostor za dodelavo
- 38 gladili
- 39 orodje za glajenje kož - kamen ali kovina, pritr-
jena na leseno držalo
- 40 ponovili postopek
- 41 čiščenje nesnage z lica kože
- 42 Tudi *blanžiranje*: glajenje, tanjšanje kože.
- 43 Upogibanje, prepogibanje kože. Kasneje so za
to opravilo uporabljali stroj *krišplmašina* z va-
lji, oblečenimi v pluto.
- 44 Mazilo, narejeno iz loža in mila.
- 45 stroj za loščenje
- 46 Od apna prežrta koža na prstih usnjarjev. Rde-
če (krvave) poškodbe so bile najpogostejše na
palcu in kazalcu. Poimenovano po ptici štin-
gelc (tudi lišček), ki ima okrog kljuna značilno
rdeče obrazno masko.
- 47 Po letu 1991.
- 48 Usnjar, Glasilo Delavskega sveta IUV, Št. 7,
leto 1, Vrhnika, 13. oktobra 1951, str. 3. Med
novicami preberemo, da je Bradeško Tine ok-
tobra 1951 postal član Biroja za napredek pro-
izvodnje in začasni vodja skladišča surovih
kož.